

Övlad tərbiyəsində valideynlərin rolu

İlahə Kərimova¹

Abstrakt

Bir qadın ailə qurmaq istədiyi insanın ilk öncə ailəsinə, haradan gəldiyinə, nə işlə məşğul olduğuna, hansı yolla dolanışığını təmin etdiyinə, dini inancına, danışiq tərzinə və davranışına diqqət yetirməli, əgər normal dəyərlərə malik olarsa ailə qurmalıdır. Kor-koranə yalnız duyğularına aldanıb araşdırmadan, xasiyyət və əxlaqına yaxşı bəduşələd olmadan biri ilə ailə qurmaq məyusluğa, peşmançılığa və əxlaqi normalara cavab verməyən nəslin artırılmasına gətirib çıxarır. Dünyaya bir övlad gətirməyə hazırlaşan qadın, qidalanmasından tutmuş, həyat tərzinə kimi hər şeyə diqqət yetirməlidir. Necə dəyərlər, südü halal olanın özü də harama əl uzatmaz. Yəni bir bağa əkilən toxum pak və halal olarsa, verəcəyi məhsul da keyfiyyətli və dəyərli olar. Halal qidalanan, ibadətini vaxtında və düzgün yerinə yetirən, səbrlə və şükür edərək hamiləliyini başa çatdıran ana namizədi mütləq gözəl, əxlaqlı və sağlam övlada sahib olacaq. Əlbəttə, bütün bunlarla yanaşı bir az öncə qeyd etdiyim kimi genetik faktorların da təsiri böyükdür. Lakin, Allah mərhəmətli, hər şeyi bilən, hər gözəl əməli dəyərləndirən, qüdrət sahibidir. O, ol desə hər şey olur.

Açar kəlmələr: İslam, ailə, valideyn, ana, ata, övlad, hüquq, tərbiyə

Giriş

Allah insanı kamil, şüurlu, nitq qabiliyyətinə malik olaraq yaradıb. Bu yaradılış da insanı digər canlılardan üstün və fərqli edib. İlk insan Adəm peyğəmbər (s) olub. Allah insana rahat və nöqsansız bir həyat tərzini bəxş etsə də, dünyaya hələ insandan öncə gələn, 1000 ilini Allaha ibadətlə keçirən, lakin təkəbbürü ucbatından insana (torpaqdan yaradılan varlığa) səcdə etməkdən boyun qaçıran şeytanın sayəsində harama əl uzadaraq cənnətdən qovulmuş, məsuliyyət və çətinlik ilə əhatəli yer üzünə göndərilmişdir. Peşmançılıq və məyusluq duyğusu ilə Adəm peyğəmbər Allah qarşısında öz günahını dərk edərək tövbə etmiş, tövbəsi qəbul olaraq bağışlanmışdır. Adəm ilk peyğəmbər olmuş, yer üzündə var olan bütün

¹ - İslam araşdırmaları fakültəsinin məzunu, Hikmət və Dinlərarası Araşdırma İnstitutu, Əl-Mustafa Beynəlxalq Virtual Universiteti, İran, Qum

məxluqata Allahın tək və bir olduğunu, ondan başqa ilah olmadığını tanıtmmaq üçün göndərilmişdir. Ümumiyyətlə Allah Rəsulunun (elçisinin) əsas vəzifəsi insanlara haqq və kamil olan yeganə və əzəli olan Allahı tanıtmmaq, insanları doğru yola dəvət etmək, ona ibadət və itaət etməyə səsləməkdir. Lakin o ilk insan olaraq şeytana da ilk uyan biri olmuş, təəssüflər olsun ki, şeytanın ilk toxumlarını nəfs vasitəsilə yer üzünə səpmişdir. Bildiyimiz kimi, Adəm peyğəmbərdən sonra da minlərlə peyğəmbər gələrək öz dövründə yaşayan insanları hidayət olmağa dəvət etmiş, tək və yenilməz qüdrət sahibi olan Allahı tanıtmış, onları günah və çirkin işlərdən uzaq durmağa səsləmişdir. Lakin, insanların bir çoxu aldadıcı nəfsi və iradə zəifliyi sayəsində şeytana asanlıqla aldanmış Allahın yerinə ibadət amili olaraq dəyərsiz və zəif varlıqları, o cümlədən bütələri, əqli və şüuru olmayan yaradana və insana möhtac olan heyvanları, göy cisimlərini (ay, günəş, işıq və s.), Allahın yaratdığı və ölümə məhkum olan insanı Allah olaraq tanımış və ona ibadət etmişdir. Əlbəttə ki, düşüncə tərzi düzgün formalaşan və haqqdan gələn dəvətə müsbət cavab verənlər isə hidayət olaraq Allaha tərəf yönəlmiş və imtahanndan üzuağ çıxmışdır.

Ailə qurmağın əhəmiyyəti

Hər bir insan müəyyən yaşa gəldikdə ailə qurmalı, halal və düzgün yolla nəslini artırmalı, cəmiyyətdə özünəməxsus bir yer qazanmalıdır. Ailə özü ən kiçik cəmiyyətdir. İnsan ilk öncə ailədə tərbiyə olaraq öz şəxsiyyətini formalaşdırmağa başlayır, valideynlərinin köməyi ilə doğrunu yaldışdan ayıra bilir, özünəməxsus dünyagörüşünü yaratmağa başlayır.

Mənim nəzərinizə çatdıracağım mövzu isə “Övladın tərbiyəsində valideynlərin rolu” məsələsidir. Övlad tərbiyəsi olduqca mühüm və əvəzsiz bir vəzifədir ki, bunun da öhdəsindən təəssüf ki, hər valideyn gələ bilmir. Valideynin öz övladını düzgün şəkildə yetisdirməsi üçün əlbəttə ilk əvvəl onun özünün düzgün əxlaqi dəyərlərə sahib olması lazımdır. Ailə qurduqdan sonra qadın və kişi həyatlarını daha da rəngli və mənalı etmək üçün uşaq dünyaya gətirməyi planlaşdırırlar. Bu məqsədə çatdıqdan sonra uşağın yetişməsi üçün qayğı və diqqət tələb olunur. Ana öz övladını yedizdirir, ona qulluq edir, onun sağlam böyüməsi üçün əlindən gələni edir, xəstələndikdə təlaş və narahatçılıq keçirərək analıq duyğusunu daha da inkişaf etdirir. Valideyn övladı üçün əsas nə istəyə bilər ki? Qoy balam yaxşı olsun, üzü gülsün, canı sağ olsun, heç bir xəstəlik keçirməsin, ömrü uzun və xeyirli olsun. Bu istəklərin içərisinə “mənim balam həm sağlam olsun, həm də düzgün tərbiyə və əxlaqla yetişsin, Allahı düzgün tanıyan və ona kamil ibadət və itaət edən biri olsun” fikirlərini əlavə edən valideynlərin sayı mənə elə gəlir ki çox deyil. Ana və ata övladının tək cismi sağlamlığını deyil, həm də ruhi sağlamlığını düşünməlidir.

Ruhu düzgün tərbiyə olmayan, mənəviyyatı pak yolla qidalanmayan insanın cismi necə aram ola bilər ki? Valideynin tək vəzifəsi onun doyurmaq, geyindirmək, xəstələnən zaman sağaltmaq deyil, onu müəyyən yaşa çatdıqda məktəbə göndərmək deyil axı... Valideynin ən əsas vəzifəsi onu cəmiyyətə təqdim etməmişdən əvvəl həm cismi, həm ruhi cəhətdən hazırlamaqdır. Məhəmməd peyğəmbərimizin (s) gözəl bir kəlamı var: “ Övladın tərbiyəsinə ana bətnindən başlamaq lazımdır”.

İlk addımlar

Yenicə dünyaya gələn körpə, ilk öncə anasından qayğı və diqqət tələb edir. Onun tərtəmiz dünyasında ac olanda yeyib doymaq, natəmiz olanda paklanmaq, yuxusu gələndə isə şirin yuxuya getmək kimi sadə və onun üçün çox əhəmiyyətli dəyərlər var. Aylar keçdikcə ətraf mühiti yavaş-yavaş dərk edərək, yuxu saatını azaltmağa başlayır, anasının, atasının və digər yaxınlarının sevgisini, qayğısını hiss etməyə başlayır, müxtəlif səslərlə onlara reaksiya verməyə başlayır, istəklərini nitq qabiliyyəti hələ formalaşmadığı üçün ağlayaraq ifadə etməyə çalışır. Artıq 7-8 ayına çatmış körpə isə hərəkətlərində bir qədər irəliləyiş əldə edərək sərbəst oturmağa (anasının köməyi və nəvazişi sayəsində) cəhd edir, bir-iki söz deməyə başlayır (ana, ata nənə, baba və s.), əgər tam sağlam fiziki quruluşa sahibdirsə iməkləməyə də başlayır. Əlbəttə, bu proses bəzi uşaqlarda müxtəlif səbəblərdən dolayı ləngiyə də bilər. Heç də hər uşaqda inkişaf mərhələsi eyni vaxtda baş vermir.

Bütün bu müddət ərzində körpənin ana südü ilə qidalandırılması, həmçinin 6 ayından sonra yavaş-yavaş əlavə qidalara oyrəşməsi, nitq qabiliyyətinin təməlinin formalaşması valideynlərin zəhmətindən və səbrindən asılıdır.

Artıq 1 yaşını tamamlayan uşaq, (bir neçə ay gecikə də bilər) ilk addımlarını ataraq ana-atasının böyük sevincinə səbəb olur, müxtəlif sözlər deyərək ailə üzvlərinin ürəyində dərin fərəhə səbəb olur. 2 yaşına kimi bütün dişlərini müəyyən çətinliklərə baxmayaraq (bəzi uşaqlarda qızdırma, ishal, yuxusuzluq kimi hallar) çıxardan uşaq yavaş-yavaş nitq vərdişlərinə yiyələnməyə başlayır, qısa-qısa cümlələr deyərək özünü ifadə etməyə, yaxınları ilə ünsiyyət qurmağa başlayır. Bu zaman valideynlər nəzərə almalıdır ki, uşaqlar daima onları eşidir və eşitdiklərini də dilə gətirməyə çalışır. ən azı hafizəsinə həkk olunur və danışmağa başlayanda o sözlərdən istifadə edir. Ona görə də valideynlər nitq üslubundakı əxlaqi dəyərləri gözəl tənziqləməlidir. İndi isə mən insanları, ələlxüsusda valideynləri yaxından maraqlandıran bir mövzunu nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm.

Övlad tərbiyəsinin forması

Uşaqları necə böyüdək ki, vicdanlı, əməlisaleh, cəmiyyət üçün xeyirli olsunlar? Necə edək ki, uşaqlarımız böyüyəndə onlardan ötrü xəcalət çəkməyə, onlar bizə başıucalıq və şərəf gətirsinlər?

Bu sualın cavabını tapmaq üçün indiyə kimi minlərlə əxlaq kitabı yazılıb, tövsiyələr edilib. Övlad tərbiyəsinin ən mühüm cəhətlərini hər alim fərqli şəkildə görüb. Amma hamının razılaşdığı bir fikir var. O da bundan ibarətdir ki, övlad tərbiyəsində ən mühüm rolu valideynin şəxsi nümunəsi oynayır. Hamımız buna şahidik ki, ailədəki uşaqlar öz ata-analarını təqlid etməyi xoşlayırlar. Dəfələrlə öz uşaqlarımızın dilindən eşitmişik ki, onlar da böyüyəndə bizə oxşamaq istəyirlər. Məsum körpənin qəlbindən süzülən bu fikir, yəni valideynə bənzəmək arzusu həm də valideynə öz məsuliyyətini xatırlatmaq üçün bir xəbərdarlıqdır.

Ata və ya ana öz övladını nə cür görmək istəyirsə, onun gözləri qarşısında özü də o cür görünməlidir. Valideyn bir güzgüdür; amma elə güzgüdür ki, ona baxan və ondan öyrənən uşağı dəyişdirmək, özü kimi etmək gücünə malikdir.

Valideynin mütləq riayət etməli olduğu bir neçə cəhət vardır. Amma onların hər biri barəsində ayrı-ayrılıqda söhbət açmağa məqalənin həcmi imkan vermədiyi üçün yalnız bir məqam üzərində durmaqla kifayətlənirik. Valideyn heç zaman uşağa yalan danışmamalıdır, heç zaman özü tərsinə etdiyi bir işi ondan tələb etməməlidir. Hətta uşağa hər hansı mükafat vədəsi verərkən belə, diqqətli olmaq lazımdır ki, bu vədəyə xilaf çıxmıyasan. Uşaq ata-anadan yalan görərsə, əvvəla, qəlbi onlardan sınıar. İkincisi, onun özündə də yalançılıq xasiyyəti yaranar; axı yalan danışmaq pis iş olsaydı, onun nümunə kimi qəbul etdiyi valideynlər bunu etməzdilər.

Səhabələrdən Abdullah ibn Amir rəvayət edir ki, bir gün Peyğəmbər bizim evimizdə oturmuşdu. Bu zaman anam məni çağıraraq dedi: “Tez yanıma gəl, gör cənə nə verəcəyəm”. Peyğəmbər anamın sözlərini eşidəndə soruşdu: “Uşaq gələndən sonra ona nə verəcəksən?”. Anam cavab verdi: “Bir xurma verməyi düşünürdüm”. Peyğəmbər buyurdu: “Əgər ona heç nə verməsəydin, əməl dəftərinə yalan cəzası yazılacaqdı”.²

² - Sünənü Əbu Davud, hədis 4991

Valideyn öz övladına hər hansı əməlin pis olduğunu söyləyirsə, özü də bu əməli etməməlidir. Əks halda, onun nəsihətlərinin heç bir kəsəri olmayacaq. Əgər ana ataya hörmət göstərməyi uşaqdan tələb edirsə, amma özü evdə əri ilə kobud davranırsa, təbii ki, onun dediklərinin uşağa heç bir təsiri olmayacaq. Ata halal-haramı gözləmək barədə uşağa hər gün nəsihət verirsə, amma özü küçədə rastına çıxan pul qabını onun gözü qarşısında götürüb mənimsəyirsə, uşaq bu barədə nə düşünəcək? Yalnız valideyn deyil, uşağın tərbiyəsi və təlimi ilə məşğul olan hər kəs öz davranışına diqqət yetirməli, uşaq tərəfindən izləndiyini unutmamalıdır. Bu rəvayətdən yəqin ki, çoxlarının xəbəri var: Bir gün bir ana uşağını Peyğəmbərin yanına gətirib o həzrətdən xahiş edir: “Mənim oğlum xurma yeməyi çox xoşlayır. Amma görürəm ki, xurma onun sağlamlığına mənfi təsir göstərir. Sizdən xahiş edirəm, oğluma tapşırın ki, xurma yəməsin. O, Sizi çox sevir, əgər Siz ona tapşırsanız, sözünüzdən çıxmaz”. Amma ananın təəccübünə rəğmən Peyğəmbər uşağa heç nə demir, anadan xahiş edir ki, uşağı da götürüb getsin, sabah yenə gəlsinlər. Ertəsi gün gələndə isə Peyğəmbər sadəcə olaraq üzünü uşağa tutub buyurur: “Xurma sənin üçün ziyandır. Bundan sonra xurma yəmə”. Hadisəni təəccüblə seyr edən ana soruşur: “Ey Allahın Rəsulu! Əgər məsələ bununla bitirsə, niyə bu sözləri dünən demədiniz, işi bu günə saxladınız?”. Peyğəmbər mehribanlıqla cavab verir: “Dünən mən özüm də xurma yemişdim, fikirləşdim ki, bu halda sözümün təsiri olmayacaq. Bu gün isə xurma yəmədim ki, uşaqdan bunu istəməyə haqqım olsun”.

Bəzən kiçik saydığımız, düşüncələrinə əhəmiyyət vermədiyimiz övladlar bizim nöqsanlarımızı özümüzdən də yaxşı görürlər. Və bunun əsasında onların zəhnində bizim haqqımızda təsəvvür yaranır. Ayıq-sayıq olmalıyıq ki, öz səhv hərəkətlərimiz və yalanlarımızla uşağın yanındakı etibarımızı itirməyək. Eynilə aşağıdakı əhvalatda olduğu kimi: Bir gün padşah bir alimi saraya dəvət edir. Nahar vaxtı çatanda alim həmişəkəndən az yemək yeyir ki, onun təqvasına şübhə etməsinlər. Namaz vaxtı çatanda isə həmişəkəndən daha artıq ibadət edib, namazın vaxtını uzadır. Saraydan evə qayıtdıqdan sonra alim ailəsinə bildirir ki, acdır və yemək istəyir. Bu zaman oğlu soruşur: “Ata, məgər sarayda yəmədinmi?”. Alim cavab verir: “Yedim, amma az yedim ki, padşah mənim haqqım—da pis fikrə düşməsin”. Oğlu deyir: “Onda dur, sarayda qıldığın namazı da təzədən qıl. Çünki yeməkdə olduğu kimi, namazda da riya etmisən!”³

³ - islam. az saytından götürülüb

Ananın övladın təlim-tərbiyəsindəki rolu

Ananın təlim-tərbiyədə oynadığı rol danılmazdır. Ana bu baxımdan rəhbərlik və bələdçilik məsuliyyətini daşıyır. O, övladının maddi ehtiyaclarını təmin etməklə yanaşı onu aydın düşüncəyə, saf əqidəyə və ədəb-ərkana yiyələndirməli, bu yolla da onun gələcəyini, habelə gələcək cəmiyyəti qurmalıdır.

Yaradılışın əbəs olmadığını düşünmək və həyata qarşı ümidvar olmaq təlim-tərbiyə və maariflənmənin ən böyük səmərələrindəndir.

Aydındır ki, bu ağır məsuliyyətin öhdəsindən gəlmək üçün ana özü də maariflənməli və başqalarının təcrübələrindən istifadə etməlidir. Bu işdə islam dininin əxlaq, ədəb-ərkan (etika-estetika) və müxtəlif yaş dövrünə müvafiq təlim-tərbiyə üsulları bəyan edən mötəbər kitablardan faydalanmaq siz analara böyük kömək göstərir.

Gələcək nəslin formalaşmasında ana, əsas aparıcı qüvvədir. Ailə və cəmiyyətdə davranışın ilkin təlimlərini uşaq anadan öyrənir. Habelə, cəmiyyətdə qarşılıqlı anlaşma və fikirlər mübadiləsi üçün yaranan danışiq dilini hər bir uşaq öz anasından öyrənir. Ananın ağuşunda boya-başa çatan uşaq, özünəxas düşüncəyə yiyələnir və təbii ki, gələcəkdə bu düşüncələri müdafiə etməyə səy göstərir. Uşağın bütün bu sadalananlarda müvəffəqiyyət əldə etməsi isə düzgün təlim-tərbiyəyə bağlıdır. Başqa sözlə, ananın düzgün təlim-tərbiyəsi övladının səadətində, yanlış təlim-tərbiyə isə sonrakı peşmançılığa bais olur. Dünyaya yeni göz açan körpəyə hamıdan yaxın və daim onunla ünsiyyətdə olan onun anasıdır. Ana uşağın maddi ehtiyaclarını təmin etməklə yanaşı onun ruhuna və hissiyyatlarına da birbaşa təsir göstərir.

Həqiqətdə uşağın həm cisminin, həm də ruhunun sağlam inkişafı ananın varlığına bağlıdır. Yəni ananın uşaqla daim təmasda olması onun inkişaf və kamilliyinin ilk amilidir. Bu ünsiyyət sayəsindədir ki, gələcəkdə cəmiyyətə ayaq basan uşaq həmtayları ilə ünsiyyət yaratmağı bacarır. Uşağın cəmiyyətlə tanışlığında da ilk vasitəçi anadır. Bir çox qərb psixiaterləri, o cümlədən Spirts ana qayğısının uşağın həm cismi, həm də zehni inkişafındakı əhəmiyyətini vurğulamışdır. O, ananın ağuşunda böyüyən və ana qayğısından uzaq düşən uşaqlar üzərində apardığı müşahidələrdən sonra belə qənaətə gəlib ki, birinci dəstədən olan uşaqlarda cismi və zehni inkişaf, o cümlədən fərdi və ictimai şəxsiyyət kimi formalaşmaq, ikinci dəstədəki uşaqlardan daha üstündür.

Əziz İslam peyğəmbəri Həzrəti Məhəmmədin (s) hədislərindən də aydın olur ki, ana övladına olan məhəbbətini atadan daha çox büruzə verir və o, uşağını boya-başa çətdirməyə üçün daha çox fədakarlıq göstərir.⁴

İmam Zeynül-abidin (ə) da ananın övladı üçün çəkdiyi bir çox zəhmətləri sadalayaraq buyurur: «Allah tofiq verməsə, heç kim ananın çəkdiyi zəhmətlərin əvəzini qaytara bilməz».⁵

Ailə uşaqların təlim-tərbiyə ocağıdır və bu məqsədə çatmaq üçün ata və ana ailədə əlverişli şərait yaratmalıdırlar. Uşağın şəxsiyyəti ailədə formalaşır. Bir-birilə əlaqədar olan amillər, o cümlədən irsiyyət, xarici görkəmindən əlavə, onun şəxsiyyət və xasiyyətində də böyük təsirlər qoyur. Şəraitdən asılı olaraq irsiyyətin fərd üzərində qoyduğu təsirlər müxtəlif formalarda təzahür olur. Məsələn, bəzən irsiyyətin bəxş etdiyi müəyyən istedadlar şərait nəticəsində ya çiçəklənir, ya da məhv olub aradan gedir.

Müqəddəs İslam dinində ata-ananın boynuna düşən bu ağır məsuliyyət, yəni övladın təlim-tərbiyəsi, təkidlə bəyan olunmuş və bu sahədə lazımı tövsiyələr kitablarda qeyd edilmişdir. İmam Səccad (ə) buyurub: «Övladın valideyn üzərindəki haqqı bunlardır: (Ey valideyn,) bil ki, bu uşaq sənin vücudundan yaranıb və onun həm yaxşı, həm də yaramaz əməlləri səndən asılıdır. Həmçinin bil ki, atalıq məsuliyyəti və hökmranlığına görə səndən hesabat alınacaq. Sən övladını gözəl əxlaq və ədəb ərkanına yiyələndirməli, böyük Allahı ona tanıtdirməli və Allaha itaət və ibadət etməkdə ona yol göstərməlisən!

(Ey valideyn,) övladına tərbibə verdikdə özünü də unutma; vəzifəsini tanıyan bir ata ol! Bil ki, övladına xidmət göstərsən, Allah-taala dərgahında savab qazanacaqsan. Amma əgər öz köməyini ondan əsirgəsən, əzaba düşər olacaqsan!» (Məhəmməd Təqi Fəlsəfinin nitqi, 18-ci çapı, Tehran, İslam maarifi nəşriyyatı heyəti, 1367-cı hicri-şəmsi ili, «Uşaq irsiyyət və tərbibə baxımından», 2-ci hissə, 3-cü səh.)

Təlim-tərbiyə elə uşaqlıq çağlarından başlanır. Azyaşlı uşaq valideynlərinin, həmçinin ailədə yaşca özündən böyük bacı-qardaşının rəftarlarını təkrarlayır. Uşağın şəxsi rəftarları isə tabe olduğu dinin buyruqları və milli adət-ənənənin təsiri altında formalaşır. Sözsüz ki, hər bir millətin və məntəqənin özünəxas milli adət-ənənəsi və tərz-i tərbiyəsi var və bunlar nəsildən nəsle ötürülür. Ata-ana da

⁴ - Möhsin Feyz Kaşaninin «Məhəccətül-bəyza» kitabı, 3-cü cild, səh. 435

⁵ - Məhəmməd Məhəmmədi Reyşəhrinin «Mizanül-hikmət» kitabı, 3-cü cild, səh. 712

millətin bir nümayəndəsi kimi bu adət-ənənəni mənimsəyir və övladlarına ötürür. Məsələn, böyüklərlə davranış qaydaları, toy və yas mərasimləri, xoşbəxtlik və bədbəxtlik, həyat və ölüm anlayışlarını təhlil etmək və s. bu kimi göstəricilər müəyyən bir mədəniyyəti təşkil edir. Bir qədər öncə irsiyyətin uşağın şəxsiyyətinə böyük təsir etdiyini vurğuladıq. Milli adət-ənənə isə uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasında başqa bir amildir.

Əsassız inanclar və xurafatlar, ətrafdakılara qarşı laqeydlilik, cəmiyyətdə nizam-intizamsızlıq və qanunsuzluq, əhalinin ölkə ərazisində düzgün paylanmaması, dinə qarşı inamsızlıq ictimai mədəniyyətə mənfi təsir qoyan amillərdir. Bu mənfi amilləri cəmiyyətə qoşulan gəncə mütləq xatırlatmaq lazımdır. Şübhəsiz ki, ictimaiyyət ayrı-ayrı ailələrdən, ailə isə ayrı-ayrı fərdlərdən təşkil olur və ictimaiyyətdə mövcud olan problemlər də ailələrdən qaynaqlanır. Sizcə nizam-intizamsız, ayrışmış ailələrə yol verilən, daim ailə üzvləri arasında çəkişmələr baş verən bir ailənin yetirdiyi uşaq hansı tərbiyənin və mədəniyyətin sahibi ola bilər?! Yəqin ki, göz açıb gördüyü tərbiyənin!

Xülasə, təlim-tərbiyənin təməli ailədə qoyulur.

Təlim-tərbiyəyə təsir göstərən amillərdən biri də ailənin mənsub olduğu ictimai kütlə və həmçinin yaşadığı məntəqədir. Müşahidə etdiyiniz kimi ali təhsilli ailələrlə savadsız ailələr, varlı ailələrlə yoxsul ailələr və şəhərdə yaşayan ailələrlə kənddə yaşayan ailələr arasında təlim-tərbiyə və etika-estetika baxımından bir çox fərqlər mövcuddur.

Uşağın cəmiyyətdə fəal olmasında ananın təsiri

Tanınmış sosioloq Parsonzun nəzərinə ictimailəşmək, yaşadığı mühitə hakim olan mədəniyyətə yiyələnməkdir. Başqa bir tərifə əsasən isə ictimailəşmək ictimaiyyətdə mövqe tutmaq üçün bir sıra rəftarlar və məharətlərə yiyələnməkdir. Uşağın ictimai bir fərd kimi yetişməsində ana hansı təsirləri qoya bilər? Hər bir millətin danışq dili onun mədəniyyətini, etika-estetikasını və psixologiyasını nümayiş etdirir. Uşaq ana dilini anasından öyrənir və bu vasitə ilə öz istəklərini və digər məsələləri bəyan edir. Bu səbəbdən də danışqda ara sözləri və təhqiramiz ifadələrdən, kinayələrdən istifadə etmək olmaz.

Ana uşağı ətraf aləmlə tanış etmək üçün bu barədə məlumat verən kitablardan, şəkillərdən, sənədli filimlərdən istifadə edə bilər. Uşağın yad mədəniyyətə meyilli olduğunu müşahidə edən ana təmkinli olmalı, bir mədəniyyətin mənfi və müsbət cəhətlərini araşdırmadan dərhal onu təsdiq və ya inkar etməməlidir.

Uşağa verilən təlimlər tamamilə aydın olmalıdır ki, uşaqda tərəddüd yaratmasın. Yəni, uşağa verilən hər bir təlimin səbəbini və faydasını ona izah etmək lazımdır. Həmçinin uşağın zehninə həkk olan təlimləri alt-üst edib, onları yeniləmək olduqca çətin işdir. Unutmayın ki, həmişə mülayimliklə uşağı tərbiyələndirmək təsirli olur. Bəzən lazımı cəza tədbirlərindən istifadə etmək, bəzən isə uşağı müəyyən bilikləri öyrənməyə vadar etmək lazımdır. Uşağı maraqlandıran suallara onun düşüncə səviyyəsinə uyğun cavab verilməlidir. Ananın vəzifəsi böyükdür. Ümumi anlayışları və yenilikləri övladına izah etmək, adət-ənənələri qoruyub saxlamaq və onların icrasına nəzarət etmək, televiziya və internet kimi kütləvi informasiya vasitələrindən istifadəni çərçivəyə salmaq və s. kimi məsuliyyətlər ananın öhdəsinə düşür. Xatırladaq ki, televiziya verilişləri uşaqlara böyük təsir göstərir. Demək olar ki, bütün uşaqlar elə kiçik yaşlarından televiziya verilişlərini izləməyə həvəs göstərir və orada gördüklərini heç bir qeyd və şərtsiz qəbul edirlər. Nəticədə də onların əksər rəftar və düşüncələri televiziya tamaşalarının məhsuludur. Əgər uşağı tərbiyələndirməkdə müsbət nəticələr əldə etmək istəyirsinizsə, ona özünə uyğun televiziya verilişlərini seyr etmə icazəsini verməli və eyni zamanda ona nəzarəti unutmamalısınız.

Eyni zamanda, ana uşağına gündəlik vəzifələrini tanıtdırmalı, onu dünya ölkələri və şəhərləri ilə tanış etməli, ona qəzet və jurnallar, həmçinin müasir yazıçıların əsərləri və s. haqqında məlumatlar verməlidir. Xüsusilə də ana övladına hər bir şeydə müşahidə edilən «səbəb və nəticə» qanununu izah etməlidir.

Təlim-tərbiyə və şəxsiyyətin formalaşmasında mühüm rol oynayan amillərdən biri təhsildir. Əgər ana uşağın təhsilinə ciddi yanaşmasa, sözsüz ki, cəmiyyətə savadsız bir insan təhvil verəcəkdir. Uşaqlar günün yarı hissəsini təhsil ocaqlarında, yəni məktəblərdə keçirirlər. Başqa sözlə desək, onlar cəmiyyətə qoşulurlar. Məktəblərdə tədrislə yanaşı uşaqlara cəmiyyətdə davranış qaydalarını və milli adət-ənənələri də öyrədirlər.

Uşaq ən çox ana ilə ünsiyyətdə olduğu üçün onun rəftarlarını və danışdıqlarını təkrar edir. Deməli, cəmiyyətdə mədəniyyətin böyük hissəsi ana əməyinin məhsuludur.

Bir sözlə ana uşaq üzərindəki nüfuzu ilə onun formalaşmasında böyük rol oynayır. Ana övladını xeyirxahlığa və bədxahlığa sövq etdirir. O, bəyənən və ya yaramaz əməllərin toxumunu uşağın qəlbinə səpir.

Ana övladı üçün örnəkdir

Uşaq anasını hər bir cəhətdən özünə örnək hesab edir. Yəni, ana övladına bir davranış və şəxsiyyət nümunəsidir. Ailəyə qarşı laqeyd, bədrəftar, hər xırdalığa görə özündən çıxan və bir sözlə dözülməz xasiyyətdə olan ana sizcə ədəb-ərkanlı və dolğun şəxsiyyətli bir övlad yetişdirə bilərmə? Ananın bütün rəftarları – evin idarəçiliyi, səbr və hövsələsi, gözlənilməz hadisələrlə üzləşməyi, Allaha inam və ibadəti, hətta geyimi və s. uşaq üçün nümunədir. Məsələn, ana, əgər Allaha ibadətdə ciddiyyət göstərər, onu vaxtında, bəyənən məkənlərdə, dəqiqliklə icra edərsə, şübhəsiz ki, övladı da bu mədəniyyəti mənimsəyəcəkdir.

Dost və həmsöhbətin yoxluğu uşaq və yeniyetmələr üçün böyük bir müsibət sayılır. Amma övladımızın ədəbsizliyi və ya əcnəbilərə məxsus mədəniyyəti yamsılayan uşaqlarla ünsiyyətdə olması daha böyük müsibətdir. Yənə də valideynlərin, xüsusilə də ananın nəzarətinə ehtiyac duyulur. Övladları yaramaz uşaqlarla dostlaşdığı vaxt valideynlər onların dostluğuna tənə vurmaqla yox, onların mənfi cəhətlərini izah etməklə, uşaqlarını onlardan uzaqlaşdırmalıdırlar. Eyni zamanda valideynlər övladlarına əsl dostun da sifətlərini bəyan etməlidirlər. Xülasə, dost seçməkdə uşağa yol göstərər, kömək etmək ananın üzərinə düşən məsuliyyətlərdəndir. Bir daha qeyd edirik ki, bu iş, çox mülayimliklə həyata keçirilməlidir. Dostluq əlaqələri qurulduqdan sonra bu dostluğa nəzarət etmək də önəmlidir. Dostlar adətən yaxın olmaq üçün bir-birinin rəftarlarını təkrar edir, bildiklərini – istər faydalı, istərsə də, zərərli məlumatları – bir-birinə çatdırmağa səy göstərirlər.

Müqəddəs İslam dinində bildirilir ki, təhsil almaq üçün uşaqları etibarlı və ləyaqətli müəllimlərə tapşırmaq övladın valideyn boynunda olan haqqıdır. Nizam-intizama xüsusi diqqət yetirən və təhsilə ciddi yanaşan məktəbin məsul işçiləri və müəllimləri, uşaqların taleyində müsbət iz qoya bilərlər. Odur ki, valideynlər, xüsusilə də ana – çünki əvvəla ana, uşağa atadan daha çox yaxın olur, ikincisi, əksər analar evdar olduqları üçün, uşaqlara daha çox vaxt ayırmaq imkanına malikdir – övladını hansı məktəbə yolladığını və hansı müəllimlərin əlinə tapşırıldığını araşdırmalıdırlar. Məktəbin məsul işçiləri, müəllimləri, hətta xadimələri nümunəvi xüsusiyyətlərə malik olmalıdırlar; çünki məktəb uşaqların ikinci evidir. Onlar, məktəbdə doğruluğu, həmçinin yaxşını pisdən, düzü əyridən seçməyi, həqiqi və faydalı azadlığı, həyata hakim olan bir sıra qanunları və şərəfli və dəyanətli həyat yolunu seçməyi öyrənməlidirlər. Həmçinin təhsil ocaqlarında uşaq və yeniyetmələrə ətrafdakı insanlarla – ata, ana, dostlar, həmyaşıdlar və s. – davranış və etika-estetika qaydaları da təlim olunur.

Ananın övladı üzərində qoyduğu təsirlər

Ananın uşaq üzərində qoyduğu təsirləri bu üç sahədə görmək mümkündür:

1. Ana öz nümunəvi xüsusiyyətləri və rəftarları ilə övladının təlim-tərbiyəsi və kamilləşməsi üçün münasib şərait yaradır.
2. Ana övladı üçün örnəkdir və övladı onun hər bir hərəkətini eynilə təkrar edir.
3. Ana müəyyən rəftarları təkrar-təkrar yerinə yetirməklə övladını bu rəftarları mənimsəməyə yönəldir.

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi uşağı tərbiyələndirmək və maarifləndirmək üçün ana da bir çox bilgiləri əldə etməli və davranışında əxlaqi normalara riayət etməlidir. Aşağıdakı tövsiyələr bu işdə anaya kömək göstərə bilər:

1. Ana övladının həm evdə, həm də evdən kənardakı davranışına göz qoymalıdır. Onun dostlarını tanımalı, onlarla olan söhbətindən və rəftarlarından müəyyən qədər agah olmalıdır.
2. Ana uşağının yol verdiyi səhvləri nəzərə almalı və onların islahı üçün səy göstərməlidir.
3. Ana uşağının rəftarlarındakı məqsəd və istəyi müəyyənləşdirməklə onları sabitləşdirə və ya islah edə bilər.
4. Ana bəzən uşaqla həmfikir, həmdərd olmaq və ümumiyyətlə mülayim davranmaqla onunla dostlaşa bilər. Bu yolla da övladının hər bir işindən xəbərdar olub, kənardan olan mənfi təsirləri zərərsizləşdirə bilər.

Ailədə səmimiyyət olmalıdır

Oğlan və qız tərbiyəsində elə də ciddi fərq qoyulmamalıdır. Onun sözlərinə görə, uşaqlara qarşı ümumi davranışlar müəyyən yaş dövrünə qədər eyni olmalıdır. Böyüyəndən sonra cinsi tərbiyədə müxtəlif formada yanaşılmalıdır. Bizim ailələrdə qız və oğlan tərbiyəsində qərribə bir yanaşma var, oğlana hər şey olar, amma qıza

yox. Nəticədə qızlar çəkingən, olur, oğlanlar isə istədiyini edə, istədiyi formada davranırlar. Bundan əvvəlki nəslə təhlil edərkən görürük ki, qızlar analarından, oğlanlar isə atalarından çəkinir. Ünsiyyət var, amma səmimiyyət yoxdur. Nə qədər ki, səmimiyyət, dostluq yoxdur, onlar arasında həmişə problem olacaq. Nəticədə uşaq dərini danışacağı başqa birini tapacaq və kim təminat ver bilər ki, həmin insan kifayət qədər güvənildir. Valideynlə dost olmayanlar xarici mühitə can atır, ailədən uzaqlaşır. Ev onlar üçün yalnız yemək, yatmaq, pul götürmək yeri olur. Biz bununla bağlı valideynlərə tövsiyə verəndə isə xüsusilə atalar deyir ki, mən övladım ilə dost ola bilmərəm, çünki bu zaman o mənə hörmət etmər". Ekspert vurğulayıb ki, istər qız, istər oğlan övladı olmasına baxmayaraq, valideynlər hər iki uşağa yetərincə diqqət ayırmalıdır: "Bəzi vərdisləri uşaqlara kiçik yaşlarından aşılamaq lazımdır. Tutaq ki, onlara tapşırıq verin. O da dərk etsin ki, ona nəşə tapşırılıb və bunu mütləq etməlidir və əvəzində o mükafat və ya alqış alacaq. Bağcaya getməyən uşaqlarda məsuliyyət hissi də az olur. Çünki ən azından orada uşağa tapşırıqlar verilir. Hətta hədiyyə alarkən də diqqətli olmalı və yenə də məsuliyyət unudulmamalıdır. Eyni zamanda, uşaqlara hər gün yeni hədiyyə almaq doğru deyil. Bir gəlincik, məşin alanda bir neçə ay ona imkan yaradın ki, o, oynacağı dərk etsin".

Azərbaycan ailələrində ata işə gedən, pul qazanan, fikirlərinə qarşı heç bir söz deyilməyən, övladın birbaşa ünsiyyət qurmadığı bir şəxs kimi tanınır: "Yəni, ailə üzvləri nə düşünür-düşünsün yalnız onun qərarı əsasdır. Övladın tərbiyəsinə birbaşa qarışmır, bütün məsuliyyət də ananın üzərinə düşür. Hansısa problem yaşananda o, sadəcə, günahı başqalarında axtarır, özü nə qədər məsuliyyət daşıyır bunu düşünmür. Bir sözlə, bizdə atalar məsuliyyətdən qaçır. Təkcə ana tərbiyəsi yetərli deyil. Hər bir valideyn bir psixoloq qədər bilikli olmalıdır.

Hər bir uşağın fərqli fərdi xüsusiyyətləri var

Həm oğlan, həm də qız uşaqları ilə səmimi ünsiyyət yaratması vacibdir. Onun sözlərinə görə, ailədə münasibətləri düzgün quracağı bacaran valideynlər gələcəkdə övladlarının davranışları ilə bağlı ciddi problem yaşamırlar. Məlum məsələdir ki, uşağın tərbiyəsində ətraf mühit, təhsil müəssisələri informasiya vasitələri ilə yanaşı əsas missiya ailənin üzərinə düşür. Valideynlər arasında uşaqların tərbiyəsi ilə bağlı həmrəylik olmalıdır. Valideynlər aralarında yaranan fikir ayrılığını uşağa hiss etdirməməlidir. Lakin təəssüflər olsun ki, bu gün Azərbaycanda ənənəvi ailə modeli dağılmaq üzrədir. Bu vəziyyət öz mənfi təsirini uşaqların tərbiyəsində də biruzə verir. Şəxsiyyətlərarası və şəxsiyyətdaxili

ziddiyyətlər valideyn-övlad münasibətlərində uçurumlar yaradır. Hansı ailədə ata, ana və digər ailə böyükləri (baba, nənə) uşağın tərbiyəsində müsbət şəxsi nümunə göstərsə o ailədə sağlam düşüncəli və cəmiyyətimiz üçün yararlı şəxsiyyətlər yetişir.

Ekspert vurğulayıb ki, həm ailədə, həm də məktəbdə uşağa şəxsiyyət kimi yanaşmaq lazımdır. Tünzalə Verdiyevanın fikrincə, hər bir uşağın fərqli fərdi xüsusiyyətləri var. O bildirir ki, temperament tipinə və xarakterinə görə bir-birindən fərqlənən uşaqların tərbiyəsində fərdiliyi tapmaq yüksək valideynlik bacarığı tələb edir: "Hələ ana bətnindəyikən uşağın fiziki və fizioloji tərbiyəsi, lap kiçik yaşlarından estetik tərbiyyəsi, maraq və meyilləri formalaşır. Artıq 2 yaşından etibarən uşaqları maraqlandıran sualları yaşlarına uyğun olaraq düzgün cavablandırmaq lazımdır. Bundan başqa əmək tərbiyəsi hər bir yaşda ardıcıl və mütəmadi aparılmalı, həyati bacarıqlar, özünəxidmət vərdisləri formalaşdırılmalıdır".

Uşaqların tərbiyəsində hər iki valideynin rolu mütləqdir. Bəzən valideynlər övladları ilə bağlı hansısa neqativ hal baş verəndə bir-birini təqsirləndirir. Atalar "mənim vəzifəm pul qazanmaq, çörək dalınca qaçmaqdır, uşağı tərbiyə etmək anasının işidir" deyib məsuliyyətdən kənarda qalmaq istəyirlər. Uşağın fiziki, fizioloji və psixi inkişafında, düzgün tərbiyə olunmasında ata qayğısı və ana nəvazişi mütləqdir. Hər iki valideynin diqqət və qayğısı ilə əhatə olunmuş uşaq özünü dəyərli hiss edir, daha inamlı böyüyür".

Tünzalə Verdiyeva həmçinin bildirib ki, müasir dövrdə uşaqları düzgün tərbiyə etmək üçün valideynlərin üzərinə daha böyük məsuliyyət düşür: "Bu gün uşaqların formalaşmasında ailə dəyərləri, məktəbdə təhsil, təlim-tərbiyə ilə yanaşı cəmiyyətin, ətraf mühitin və yaşıdlarının təsiri vardır. Ucqar kəndlərdən, kiçik qəsəbələrdən fərqli olaraq şəhərdə, xüsusilə də paytaxtda yaşayan uşaq və yeniyetmələr daha çox internetdən təsirlənir. Əlbətdə müasir dövrü komputer və mobil rabitəsiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Uşaqlar dərslərini hazırlayarkən hər hansı bir məlumatı, informasiyanı internet resurslarından asanlıqla əldə edirlər. İKT-dən istifadə vaxt itkisinin qarşısını alır. Digər tərəfdən isə internetdən istifadə uşaqların tərbiyəsində mənfi rol oynayır. Onlar sosial şəbəkələrdə saatlarla vaxt keçirir, məkrli insanların təsiri altına düşür. Elə onların təkidi ilə də evdən qaçır, zərərli vərdislərə meyil göstərilir. Müxtəlif saytlara daxil olub, yaşlarına uyğun olmayan informasiya alırlar. Bu baxımdan valideynlər övladlarına qarşı maksimum diqqətli olmalı və onlarla daha çox vaxt keçirməyə çalışmalıdırlar.⁶

⁶ - *Məhəmməd Təqi Fəlsəfi*, «Uşaq irsiyyət və tərbiyə baxımından», 18-ci çap, 1367-cı hicri-şəmsi ili, Tehran, İslam maarifi nəşriyyatı heyəti

Valideyn-Övlad münasibətləri

Uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasında ailənin rolu əvəzedilməzdir. Gənc nəslin tərbiyəsi ailənin başlıca funksiyalarından biridir, valideynlərin isə ən mühüm vəzifələrindəndir. Lakin ailədə valideynlərin xeyirxah arzularından asılı olmayaraq, həm yaxşı, həm də pis uşaq böyüyə bilər. Bunu nə ilə izah etmək olar? Ailədə hansı şəraitdə yaxşı, və ya pis uşaq formalaşır? Valideynlər gənc nəslin tərbiyəsində nəyə xüsusi diqqət yetir-məlidirlər? Heç bir ailədə uşaq kortəbii şəkildə tərbiyə edilmir. Hər bir valideyn uşaqlarının tərbiyəsində mütləq müəyyən pedaqoji məqsədi rəhbər tutur. Həmin məqsəd nə dərəcədə doğrudur və ya səhvdir? Valideyn öz məqsədini necə həyata keçirir? Valideynlərin bir qisminin pedaqoji məqsədləri çox vaxt aydın xarakter daşmır, yəni dəqiq olmur. Bu uşaqların ailə tərbiyəsi işinə böyük ziyan vurur. Lakin bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, valideynlərin – ata-ananın böyük əksəriyyətinin öz qarşısına qoyduqları pedaqoji məqsədlər dəqiqliyi ilə seçilir. Şəxsiyyətin formalaşması ictimai münasibətlər sistemi ilə bilavasitə bağlıdır. Tərbiyədən geniş mənada danışanda məhz bu cəhəti – ictimai münasibətlər, o cümlədən, ailə münasibətləri sisteminin uşaq şəxsiyyətinə təsiri nəzərdə tutulur. Ailədə uşaqların sosial inkişaf şəraiti müxtəlif amillərlə şərtlənir, onlardan ikisini ayrıca qeyd etmək gərəkdir. Birinci tip amillərə ailə münasibətləri – ata ilə ana, valideynlərlə uşaqlar, bacı ilə qardaş, və s. arasındakı münasibətlər daxildir. Ailənin maddi vəziyyəti, mənzil şəraiti, quruluşu ikinci tip amillər sırasına daxil edilir. İkinci tip amillər uşaqların tərbiyəsində bu və ya digər dərəcədə təsir göstərir. Lakin psixoloji tədqiqatlardan görünür ki, onları gənc nəslin tərbiyəsində həlledici hesab etmək olmaz. Ailə münasibətlərinin uşaqların tərbiyəsində roluna xüsusi diqqət yetirilməlidir. Ailədə böyüməkdə olan nəslin tərbiyəsi prosesində valideynlərin istifadə etdikləri ən mükəmməl tərbiyə üsulları ailə münasibətlərinin tərbiyəvi səmərəliliyini əvəz etmir və edə də bilməz. Ailə münasibətləri, hər şeydən əvvəl, uşaqların emosiya və hisslərinə təsir göstərir. Yaş artdıqca uşaqlar həmin münasibətləri mənimsəyir, nəticədə bu zəmində də oğlan və qızların xarakter əla- mətləri formalaşır.⁷ Valideynlər uşaqlardan söhbət düşəndə bir səsle deyirlər: "Əzizim əzizdir, tərbiyəsi ondan da əzizdir". Atalar sözünün hikməti aydındır. Uşaqların tərbiyəsində xüsusi diqqət yetirilməlidir.

⁷ - *Məhəmməd Məhəmmədi Reyşəhri*, «Mizanül-hikmət», Darül-hikmə, Qum, 1388

Bu məsələyə hədislərdə də geniş yer verilmişdir.⁸

Əhalinin təhsil – mədəni səviyyəsinin köklü surətdə yüksəlməsi valideynlərin pedaqoji mədəniyyətinə də mühüm təsir göstərmişdir. İxtisasından asılı olmayaraq onların böyük əksəriyyəti ailə tərbiyəsi problemləri üzrə qəzet və jurnallarda ardıcıl surətdə dərc olunan məqalələri maraqla oxuyur, televiziya və radio verilişlərində ölkəmizin, o cümlədən, respublikamızın tanınmış psixoloq, pedaqoq və həkimlərin söhbətlərinə diqqətlə qulaq asırlar. Son zamanlar ailə tərbiyəsi problemlərinə dair kitab və kitabçalara da maraq artmışdır. Lakin bir çox ailələrdə, xüsusilə, gənc ailələrdə uşaqların tərbiyəsi sahəsində ciddi nöqsanlara rast gəlirik. Onlar, əlbəttə, təsadüfi xarakter daşıyır və müəyyən səbəblərlə bağlıdır. Son illər valideynlərin pedaqoji mədəniyyəti məsələlərini öyrənmək məqsədilə müxtəlif tədqiqatlar aparılmışdır. Alimlər müəyyən etmişlər ki, ata-anaların bir çoxunun ailə tərbiyəsi haqqındakı bilikləri çox ümumi, hətta bəzən səthi xarakter daşıyır. Belə valideynlər ailə tərbiyəsinin ən sadə məsələlərini həll etməkdə çətinlik çəkir, buna görə də uşaqla "ağlı necə kəsirsə, elə də rəftar edir". Bu zaman onlar "tərbiyə üsullarının" nəticələrini görmür, özlərinin atalıq və analıq borcunu pedaqoji baxımdan düzgün qiymətləndirə bilmirlər. Onlara ailə pedaqogikasını kim öyrədir? Demək olar ki, heç kim. Ailə tərbiyəsi məsələlərini biz özümüz başqalarına–uşaq vaxtı ata və anamıza, sonralar isə qonum–qonşuya baxa-baxa çox vaxt onların səhvlərini təkrar edə-edə öyrənirik. Ailə münasibətlərinin gənc nəslin tərbiyəsindəki rolunun nəzərə alınmaması ailə tərbiyəsində yol verilən nöqsanlar içərisində xüsusi yer tutur. Bir sıra ailələrdə uşağa verilən mənəvi tələblərlə valideynlərin öz əməlləri uyğun gəlmir. Evin məişət qayğılarında ata-ananın eyni dərəcədə iştirak etməməsi, hətta bu əsasda əmələ gələn söz-söhbət və münaqişələr uşaqlarda kişilik və qadınlıq haqqında təsəvvürlərin formalaşmasına mənfi təsir göstərir. Bəzən ata uşağa bir tərzdə, ana başqa cür, nənə isə tamamilə fərqli şəkildə təsir edir. Tərbiyəvi təsirlərin vəhdətdə olmaması uşaqların münasibətlər sisteminin və qiymət meyarlarının formalaşması prosesini çətinləşdirir. Ailənin tərbiyə vəzifələri və imkanları haqqında da yanlış təsəvvürlərə də az təsadüf olunmur. Bir çox ailələrdə əmək tərbiyəsinin əhəmiyyətsiz yer tutması, oyunlardan və birgə inkişafetdirici məşğələlərin digər formalarından az istifadə edilməsi bununla bağlıdır. Gənc nəslin yaş, fərdi və cins xüsusiyyətlərinin, tələbat və imkanlarının hesaba alınması sahəsində də ciddi nöqsanlar vardır. Məsələn, psixoloqlar müəyyənləşdirmişlər ki, 5-6 yaşında uşaqlar dil öyrənməyə çox həssas olurlar, onlar ana dili ilə yanaşı, rus dilini, hətta üçüncü bir dili, tutaq ki, ingilis dilini

⁸ - *Həmin, cild 2, səh 15-46*

öyrənə bilirlər. Lakin təəssüflə bildirməliyik ki, ailələr çox zaman bu imkandan səmərəli istifadə etmirlər. Valideynlər uşaqların təbii imkan və qabiliyyətlərinin vaxtında üzə çıxarılması sahəsində də ciddi nöqsanlara yol verirlər. Onlar çox zaman uşağı heç bir əsas olmadan incəsənət sahələrinə təhrik edir, texnika sahəsinə isə maraq yaratmırlar.

Bəzi ailələrdə özünü göstərən əşya xəstəliyi uşaqların mənəvi tərbiyəsinə xüsusilə mənfi təsir edir. Bəzi ata-analar, hətta uşaqlar üçün "peşə seçəndə" belə onun "maddi cəhətdən sərfəli" olmasına diqqət yetirirlər. Valideynlərin özlərinin maraqlarının məhdud olması uşaqların dünya, ailə, insan haqqında təsəvvürlərində əks olunur. Ailə tərbiyəsinə quru nəsihətçilik halları da az ziyan vurmur. Uşaqlarda ünsiyyətin az və yeksənək olması da diqqəti cəlb edir. Bir çox hallarda isə valideynlərin uşaqlarla ünsiyyəti sadəcə olaraq adi güzəran söhbətinə çevrilir, səthi və məhdud xarakter daşıyır. Ailədə asudə vaxtın planlaşdırılması gün rejiminin düzgün təşkilindən çox asılıdır. Bu bəzi hallarda valideynin iradəsindən də asılı olmur. Həmin işdə məktəb, ictimai təşkilatlar ailəyə kömək etməyə borcludurlar.

Müşahidələr göstərir ki, uşaqlar daha çox sərbəst olduqları-məktəbdən və ailədən kənar gəzib dolandıqları vaxt pozulurlar. Yaşadığı məhəllənin, küçənin, yerləşdiyi ərazinin yaxınlığı, dostluq, yoldaşlıq etdiyi uşaqların əxlaqı həddi-buluğa çatmamışlara güclü təsir edir. Məhəllə uşaqları arasında nüfuzluları daha yüksək olur. Digər uşaqlar onun ətrafında toplaşır, onlarla məsləhətləşirlər. Həmin yeniyetmənin şəxsiyyətini müəyyənləşdirmək, sonra əməli tədbir görmək valideyn üçün zəruridir. Ailədə yeniyetmələrin hədsiz dərəcədə əzizlənməsi, onların hər cür tələblərinə güzəştə gedilməsi, bəzi hərəkət və davranışlarında onlara sərbəstlik verilməsi çox vaxt pis nəticələnir. Belə ki, yeniyetmə məktəbdən yayınır, siqarət çəkməyə, içki içməyə, yaşlılara məxsus oyunlara oynamağa, evə gec gəlməyə başlayır.

Ailə tərbiyəsinin çox mühüm bir xüsusiyyəti vardır: valideynlərlə uşaqlar arasında münasibətlər şəxsi-emosional xarakter daşıyır. Ana uşaqla "şirin" dillə danışır. Ata məhəbbəti də şirindir, övladların qəlbini rıqqətə gətirir. Ailə tərbiyəsinin üstünlüyü və zərifliyi də məhz bundadır. Fiziki və psixoloji cəhətdən yaxşı inkişaf etmək üçün uşağa (yeniyetmə və gəncə) hər şeydən əvvəl, valideyn məhəbbəti gərəkdir. O şərtlə ki, ata-ananın məhəbbəti uşağı inkişaf etdirməlidir. Onun nəinki bu günkü, həm də sabahkı xoşbəxtliyinin rəhni olmalıdır.

Müasir ailələrdə uşaqların əzizlənməsi müxtəlif formalarda özünü göstərir: onlar uşağı əmək qayğılarından azad edirlər, hamı onun canına and içir, adi sözüne belə əməl edir, gənci salmırlar, adi çətinlikləri belə onun üçün ata və ya ana aradan

qaldırır... Vali- deynlər o zaman xəbər tuturlar ki, gəncin iddiası günü-gündən artır. O, ailənin işləri ilə maraqlanmır, yalnız özü haqda fikirləşir.⁹

Tutduğu xoşagəlməz hərəkətlərə görə evdə heç bir cəza almayan, hətta valideynlərdən biri tərəfindən müdafiə edilən övladlar da vardır. Onlarda belə bir fikir yaranır: "Madam ki, ona hər şeyə icazə verilir, mane olan, xətrinə dəyən yoxdur, o, nə istəsə edə, hətta qanunu da poza bilər". Belə halda yeniyetməyə bəslənən qayğının həddi gözlənilməlidir. Çox zaman uşaq həddindən artıq əzizləndiyi zaman "çətin" olur. Uşağı tez-tez, özü də yersiz tərifləmək, onun pis əməllərini alqışlamaq pedaqoji baxımdan düzgün deyil. Təəccüblü odur ki, bəzi valideynlər bu mətləbi başa düşsələr də, yenə də uşağı həddindən artıq qayğı ilə böyüdürlər, çünki bu çox asan yoldur. Uşağı əzizləməyə asandır, lakin onunla hər hansı bir əsəri müzakirə etmək, ona dil öyrətmək və s. isə çox çətinidir.

Çünki bu valideyndən təkcə vaxt deyil, həm də bilik, bacarıq, pedaqoji səriştə tələb edir. Biz hər hansı bir qayğıdan uşağı azad etməklə onu həyata hazırlamırıq, bahalı şey almaqla onun başını qatırıq, əslində isə onu öz ümidinə buraxırıq, yəni tərbiyəsi qayğı-sına qalmırıq. Bir çox ailələrdə isə uşaqlara qarşı həddindən ziyadə tələb-karlıq göstərilir. Cəzanın ədalətli olmasına fikir verilmir. Bir çox hallarda cəza müstəsna dərəcədə sərt xarakter daşıyır. Uşağı qorxudurlar, onda inamsızlıq hissi yaradırlar. Bəzi ailələrdə isə uşaq nadinclik etdikdə, sözə baxmadıqda, dərslərini öyrənmədikdə, xoşagəlməz iş tutduqda valideyn yerli-yersiz onu döyür, fiziki cəhətdən ona ziyanlıq yetirir. Bu isə uşağın düzgün tərbiyəsinə son dərəcə mənfi təsir göstərir, eyni zamanda, valideynlər uşağın gözündə nüfuzdan düşür. Fiziki cəzanı tətbiq edən valideyn uşağa təkcə fiziki deyil, həm də psixi zədə yetirir. Psixoloji tədqiqatlar göstərir ki, artıq yeniyetməlik dövründə uşaqların mənlilik şüuru inkişaf edir, onlar özlərini bir şəxsiyyət kimi yüksək qiymətləndirir, öz ləyaqət və şərəflərini bütün aydınlığı ilə başa düşürlər. Buna görə də uşaqları qətiyyənlə döymək olmaz.

Uşağı döymək, onu təhqir etmək, ləyaqətini alçaltmaq onun şəxsiyyətini tapdalamaq deməkdir. Lakin bu o demək deyil ki, uşağı cəzalandırmaq olmaz. Cəzanın müxtəlif növləri vardır. Onların bir çoxundan ailə tərbiyəsində bu və ya digər dərəcədə istifadə olunur. Lakin cəza məqsəd deyil, vasitə olmalıdır. Həm də uşağı mütəmadi olaraq danlamaq, utandırmaq və ya hədələmək qadağandır.

Ailədə tez-tez bədən cəzasına məruz qalan uşaq özgələşir, kobud və qəzəbli olur. Fiziki cəza uşağın qəlbində zərifliyi və həssaslığı məhv edir. Düzgün tərbiyə xoş

⁹ - Uşaq irsiyyət və tərbiyə baxımından, səh. 36

rəftar və tələbkarlıqla yanaşı gedir. Tələbkarlıq uşağın şəxsiyyətinə və ləyaqətinə təzyiq kimi deyil, ona etibar və hörmət zəminində olmalıdır.

Validəylər ilk gündən öz uşaqlarında düzgün adət və vər- dişlər formalaşdırma biliblərsə, uşaqlar bircə sərt baxışdan səhlərini anlayacaq, yaxşı işi ilə "günahlarını" yumağa çalışacaqlar. Tutduğu əməllərə görə uşaqlarla elə söhbətlər aparılmalı, onlara elə təsir göstərilməlidir ki, o həmin pis hərəkətin onun üzvü olduğu, kollek- tivə, valideynlərə, ailənin şərəfinə, nüfuzuna, ümumiyyətlə, cəmiyyətdə nə kimi zərər vurduğunu şüurlu surətdə dərk etsin, öz hərəkət və davranışına düşüncəli nəzarət etsin, yaşlıların xeyirxah məslə- hətlərinə qulaq assın. Bunun üçün isə valideynlər, ilk növbədə, tərbiyənin məqsədini aydın təsəvvür etməlidirlər.

A.S.Makarenko göstərirdi ki, bəzi ailələrdə bu məsələyə daim etinasızlıqla yanaşırlar: valideynlər və uşaqlar sadəcə bir yerdə yaşayırlar, onlar ümid edirlər ki, hər şey öz-özünə qaydaya düşəcəkdir. Belə valideynlərin nə aydın məqsədi, nə də müəyyən proqramı olur. Əlbəttə, belə hallarda tərbiyənin nəticəsi də həmişə təsadüfi olur və çox vaxt valideynlər sonra təəccüb edirlər ki, nə üçün onların maraqları korlanmışdır.

Tərbiyənin məqsədi müxtəlif formalarda – ideya-siyasi, əmək, əqli, mənəvi, estetik, ekoloji, hüquq və fiziki tərbiyə kimi həyata keçirilir. Bu sahədə ailənin öz imkanları, uşaq bağçalarının və məktəbin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Lakin buna baxmayaraq onlar vəhdət təşkil etməlidir.

Əmək, mənəvi və əqli tərbiyənin ayrı-ayrılıqda özünəməxsus məzmunu, vəzifələri və üsulları vardır. Ailədə ata və ana onları yaxşı bilməlidir. Lakin nəzərə alınmalıdır ki, şəxsiyyət hissə-hissə tərbiyə olunmur. Onun formalaşması sistemli xarakter daşıyır. Tərbiyənin yuxarıda göstərdiyimiz tərkib hissələri hamısı bir məqsədə-şəxsiyyətin formalaşdırılması məqsədinə xidmət edir. Buna görə də ailə tərbiyəsində onların qarşılıqlı əlaqəsinə ciddi diqqət yetirilməlidir.

Uşaqlarda ictimai mülkiyyətə, ətraf aləmə, təbiətə, insanlara qarşı münasibətdə özünü bürüzə verən mənfi, sərt münasibətlər vaxtında valideyni ciddi düşündürməlidir. Evdəki mebellərə qayğı göstərən uşaq avtobusdakı oturacaqları kəsir, məktəbdə pəncərə şüşəsini sındırır, ictimai yerdə tum çirtlayıb yeri zibilləyir və s.

Ana onun uşağının hərəkətlərinə irad tutan vətəndaşların, ictimaiyyətin "acığın" oğluna tapşır ki, onların dediklərinə qulaq asmasın. Yaşlı adamın ayaq üstündə durduğu halda, uşağın avto- busda və qatarda əyləşməsi, özünü görməzliyə

vurması bizi narahat edir. Lakin valideyn özü buna şərait yaratdıqda vəziyyət daha dözülməz olur. Burada valideyn, ilk növbədə, pedaqoji cəhətdən düzgün hərəkət etmir. İkincisi, o, öz övladına etinasızlıq, saymazlıq və laqeydlilik kimi mənfi keyfiyyətlər aşılır. İnsan anadan olduğu gündən ömrünün sonuna kimi tərbiyəvi təsirlərin əhatəsində yaşayır.

Bunun üçün valideynlər uşağı ilk gündən elə tərbiyə etməlidir ki, onun hansı yaşındasa yenidən tərbiyəsinə ehtiyac qalmasın. O, cəmiyyət üçün faydalı adam kimi böyüsün, ailə, kollektiv, ümumiyyətlə, xalq üçün ağır yükə çevrilməsin. Böyüməkdə olan nəslin tələbat – motivasiya sahəsinin, əxlaqi şüurun formalaşmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Uşaqda özü haqqında aydın təsəvvür yaradılmalıdır. Belə ki, o, özünün müsbət və mənfi keyfiyyətlərini düzgün qiymətləndirməyi öyrənməli və vaxtında özünü tərbiyə ilə məşğul olmalıdır.

İndi isə uşaqlar barədə bəzi aforizmləri qeyd edərək qisaca izah etməyə çalışacam.

Övladlarınız arasında oğlanla qıza fərq qoymayın; fərq qoymaq lazım gəlsəydi, mən qızları üstün tutardım (Hz. Muhəmməd s.ə.v.) Təəssüflər olsun ki, keçmiş zamanlardan indiyə kimi ailədə oğlan övladına üstünlük verilir, qız uşaqlarının dünyaya gəlməsini istəmirlər. Bildiyimiz kimi ərəblər öz dövründə qız uşaqlarını dünyaya gələr-gəlməz diri-diri torpağa gömürdilər. Məhəmməd Peyğəmbərimiz (s.ə.s) onların bu insanlıqdan kənar adət-ənənələrini aradan qaldırmağa başladı. Ona görə də, bu gözəl kəlamı dilə gətirdi ki, bəlkə insanlar öyüd nəsihət ala. Qadın anadır, analar səbəbkardır nəsillərin çoxalmasına. Qadın evdardır, ev işlərinin həyat yoldaşları işdə olarkən görən, övladlarının təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olan odur, isti yemək hazırlayıb süfrəyə gətirən, evinin uşaqlarının təmizliyini təmin edən, həyat yoldaşının istirahət etməsi üçün xidmət göstərən odur. Bütün çətinliklərə baxmayaraq övladını 9 ay bətnində səbr və sevgiylə daşıyan, böyük əzabla (doğuş ağrısı) dünyaya gətirən odur. Bu gözəl müqəddəs vəzifələri yerinə yetirən qadını yaradan Allahdır. Allahın yaratdığına sırf cinsiyyət ayrı-seçkiliyinə görə zərər vurmaq isə ən böyük günahlardandır.

Namaz qılarkən onu uzatmaq istəyirəm; lakin kiçik bir uşağın ağlamasını eşidəndə namazımı uzatmıram, çünki onun ağlar səsinə eşidən ananın nə hala düşdüyünü yaxşı bilirəm (Hz. Muhəmməd s.ə.v.)

Ailədə ana prinsiplər

Halal ruzi

Dinimizdə təmiz nəsilər yetişdirə bilmək üçün öhdəmizə düşən vəzifələrdən biri də halal ruzidir. Müsəlman bir kəs özünü haram loxmadan qorumalı olduğu kimi, ailəsinin də halal dolanışığını təmin etməli, həyat yoldaşı və övladlarının boğazından haram tikə keçməsinə imkan verməməli, bir sözlə onları qidalandırdığı ruzinin halal olmasına diqqət yetirməlidir. Haram yeyib-içən ananın südi ilə qidalanan uşaq gələcəkdə harama, xəbis əməllərə yol verə bilər.

Gözəl ad

Adların insanın taleyinə, həyatına, onun aqibətinin necə olacağına tam bir şəkildə heç bir təsiri olmasa da, övladların gözəl adlarla adlandırmaq onların üzərimizdə olan haqqlarından biridir. Peyğəmbər (Allahın ona salavat və salamı olsun) buyurmuşdur: “Uşağa gözəl ad vermək, dinini öyrətmək və vaxtı gələndə evləndirmək, övladın atası üzərindəki haqlarındandır” (Əbu Nuaym). Həmçinin bir hədisində Allah Rəsulu (Allahın ona salavat və salamı olsun) uşaqlarımıza gözəl adlar verməyi bizə tövsiyyə edir:

“Qiyamət günündə atalarınızın adı ilə çağırılacaqsınız. Bu baxımdan uşaqlarınıza gözəl adlar qoymağınız məsləhətdir” (Əbu Davud, Ədəb, 61; İbn Hənbəl, V, 194).

Uşaqlara sevgi

Uşaqların mayası sevgi ilə yoğrulmalı və onlar sevgi və hörmət dolu bir mühitdə tərbiyə edilməlidirlər. Bu, onların qəlbinin yumşaq qalmasına, cəmiyyətin digər üzvlərinə qarşı da hörmət və sevgi ilə yanaşmalarına və böyüdükdə bunu öz övladlarına da təlqin etmələrinə səbəb olar. Hörmət edilməyən uşaqdan hörmət, sevgi göstərilməyən uşaqdan da sevgi gözləmək qəlizdir. Sevgi, mərhəmət və şəfqət dini olan İslamda övlada sevgi rəhmətdən sayılır. Əbu Hureyra (Allah ondan razı olsun) rəvayət edir ki, Peyğəmbər (Allahın ona salavat və salamı olsun) Həsən ibn Əlini (Allah ondan razı olsun) öpdü. Bu vaxt Əqra ibn Habis (Allah ondan razı olsun) onun yanında oturmuşdu. Əqra (Allah ondan razı olsun) dedi: “Mənim on övladım var, onlardan heç birini öp-məmişəm”. Peyğəmbər (Allahın ona salavat və salamı olsun) ona baxıb dedi: “Rəhm etməyən kimsəyə rəhm edilməz”.¹⁰

¹⁰ - *Səhihi-Buxari*, Məhəmməd ibn İsmayıl Buxari, tədqiq: Mustafa Dib əl-Bəğa, Beyrut, Dari-ibn Kəsir, 1410 hicri-qəməri, dördüncü çap.

Səhih mənbələrə görə, Muhəmməd Peyğəmbər (Allahın ona salavat və salami olsun) uşaqların əlindən tutduqda, uşaqlar özləri onun əlini buraxmadıqca onların əlini buraxmaz

Yalan danışmaq islamda böyük günahlardan sayılır. Bəzi valideynlər uşaqlarını yola gətirmək üçün müxtəlif üsullara, o cümlədən yalana əl atır və bunu “günahsız” yalan hesab edirlər. Lakin, kiçik yaşlardan uşaqları aldatmaq və onlara yalanı təlqin etmək onların yalançı və riyakar olmasına gətirib çıxara bilər. Çünki, övlad üçün ən gözəl nümunə valideynlərdir. Uşaq evin aynası olduğu üçün, yalanları da əks etdirir. Abdullah ibn Amrın (Allah ondan razı olsun) rəvayət etdiyi bir hədisdə deyilir: “Hələ mən uşaq ikən Peyğəmbər (Allahın ona salavat və salami olsun) bizim evimizə gəlmişdi. Mən bayırda oynayırdım və anam məni səsləyərək “Ay Abdullah, bura gəl sənə bir şey verəcəm” – dedi. Allahın Rəsulu (Allahın ona salavat və salami olsun) soruşdu: “Ona nə vermək istəyirsən ki? Anam dedi: “Xurma.” O (Allahın ona salavat və salami olsun), dedi: “Əgər ona bir şey vermək niyyətin olmasa idi, bu əməlin sənə əleyhinə bir yalan kimi yazılacaq idi” (Əhməd, Əbi Davud rəvayət etmişdir).

Bəzən özümüz də bunun fərqiə varmadan səbəbli-səbəbsiz uşaqlarımızı hər şeydə qınayır, hər xırda məsələ ucbatından onlara irad tutur, yerli-yersiz danlayırıq. Bu cür davranışımızın nəticəsi olaraq övladlarımız çoxsaylı komplekslərdən əziyyət çəkə, özünəinam hissləri zəifləyə bilər. Ənəs (Allah ondan razı olsun) rəvayət edir ki, Rəsulullah (Allahın ona salavat və salami olsun) 10 il xidmət etdim. Bir dəfə də olsun mənə “uf” demədi, üstümə qışqırmadı. Etdiyim bir işdən ötrü “nə üçün onu etdin”, etmədiyim bir işdən ötrü də “nə üçün bu işi etmədin” deyər demədi (Başqa rəvayətdə: Əgər xanımlarından biri məni qınamış olsaydı ona: “Onu buraxın. Çünki nə təqdir edilmişsə o, da olur” deyərdi” (Buxari, Müslim, Əbu Davud, Beyhəqi).

Ailə kiçik bir cəmiyyətdir. Bu kiçik cəmiyyətin kiçik üzvləri arasında bərabərliyə riayət etmək, onların qəlbində paxıllıq və qısqanclıq kimi hisslərin meydana gəlməsinin qarşısını alar. Haqları qorunmuş uşaq başqalarının haqqını qoruyar, paylaşmağı və yardımlaşmağı sevər.

Peyğəmbərin (Allahın ona salavat və salami olsun) səhabələrindən olan Numan ibn Bəşir deyir ki, “Atam öz malının bir hissəsini mənə bağışladı. Anam Amrə bint Rəvahə isə dedi: Sən bu işdə Peyğəmbərdən (Allahın ona salavat və salami olsun) məsləhət almasan mən razılıq verən deyiləm! Atam mənə verdiyi sədəqəyə Peyğəmbəri (Ona və ailəsinə Allahın salavatı və salami olsun) şahid tutmaq üçün onun yanına getdi. Peyğəmbər (Allahın ona salavat və salami olsun) ona dedi: “Sən bütün övladlarına belə hədiyyə etmişənm?” Atam dedi: Xeyr. O dedi: “Allahdan qorxun və övladlarınız arasında ədalətli (məvqedə) olun”. Atam qayıdıb həmin

sədəqəni geri götürdü. Digər rəvayətdə isə onun belə cavab verdiyi deyilir: “Elə isə mənə bu işdə şahid tutma. Çünki mən haqsızlığa şahidlik etmirəm”. Digər rəvayətdə isə belə cavab verdiyi nəql olunur: “Sən istədinmi ki, onlar sənə qarşı xoş münasibətdə bərabər olsunlar?” Atam dedi: Bəli. O dedi: “Elə isə belə etmə” (Buxari, Müslim, Əbu Davud). Bu məqalədə, insan əxlaqını kamilliyə doğru aparan İslam dinində tərbiyə mövzusunda mövcud olan çoxsaylı ibrətlərdən sadəcə bəziləri qeyd olunub. Uca Allah bizə əməlisaleh, əxlaqlı övladlar yetişdirməyi nəsis etsin! İmam Sadiq (ə) buyurur: Uşaqlar dərkətmə həddinə çatən kimi onlara hədislər öyrət. Həzrəti Əli (ə)-in məhəbbətini onların qəlbinə salmaq, onlara Quran öyrətmək, onlarla ədəb-ərkanla rəftar etmək və onları yaxşı adlarla çağırmaq lazımdır.¹¹ (Kafi, 6-cı cild, səh.47)

Nəticə:

Hədislərdə də deyildiyi kimi, "nə qədər ki, müxaliflər və əcnəbilər övladlarınızı yollarından azdırmayıb, onlara İslami məsələləri öyrədin." Uşaqlıq çağlarında övladın şuluq və şıltaq olması böyüyəndə onun səbirli və bilikli olacağına əlamətidir. Uşaqla kobut rəftar etmək və ağır işləri uşağa tapşırmaq düzgün deyil. Hər vaxt övladına bir şey vədə verdin, ona əməl etməlisən. Bunları da İmam Sadiq buyurur.

Həmişə uşağı mehribanlıqla öpmək savab işlərdəndir. Rəvayətdə nəql olunub ki, hər kəs öz övladını əzizləyib öpərsə, Allah ona savab yazar. Övladını sevindir, ki Qiyamət günü Allah-təala səni sevindirsin. Uşaqla uşaqlar kimi oyna. Heç vaxt övladlar arasında fərq qoymayın. Yalnız o vaxt bu işi evdə edə bilərsiniz ki, o uşaq elmi, əməli və əxlaqi ilə fərqlənsin. İmam Sadiq (ə) buyurur: "Elə ki, uşaq üç yaşına çatdı, ona yeddi dəfə "La ilahə illəllah" kəlməsini öyrədərlər. Uşağın üç yaş yeddi ay iyirmi günlüyündə ona yeddi dəfə "Mühəmmədin Rəsulullah" deməyi təlim verərlər. Dörd yaşı tamam olanda isə ona yeddi dəfə "Səlləllahu əla Mühəmmədin və alihi" kəlməsini öyrətmək lazımdır. Beş yaşı tamam olanda onu Allaha səcdə etməyə vadar edərlər. Altı yaşı tamam olanda ona namaz öyrədib namaza vadar edərlər. Yeddi yaşında ona dəstəmaz almaq və namaz qılmağı təlim edərlər. Doqquz yaşında isə bunların hamısını ona kamil şəkildə öyrətmək lazımdır. Əgər görsən dəstəmaz və namazı tərk edir, onu orta səviyyədə cəzalandırmaq lazımdır. O, bu işləri öyrənsə Allah-təala onun ata və anasını bağışlar." (Məkarimül-əxlaq. 1-ci cild, səh.447)

¹¹ - Kafi, 6-cı cild, səh-50, hədis 5-8

Əgər uşağın əl və üzü yatmazdan qabaq çirkli olarsa, onu yumalısan, çünki şeytan yuxu əsnasında onları iyləyib qorxuda bilər, əməlləri yazan mələklər də əziyyət çəkərlər.

Ədəbiyyat

- 1- Qurani-kərim
- 2- Məhəmməd Təqi Fəlsəfi, «Uşaq irsiyyət və tərbiyə baxımından», 18-ci çap, 1367-cı hicri-şəmsi ili, Tehran, İslam maarifi nəşriyyatı heyəti
- 3- Məhəmməd Məhəmmədi Reyşəhri, «Mizanül-hikmət», Darül-hikmə, Qum, 1388
- 4- Möhsin Feyz Kaşaninin «Məhəccətül-bəyza», Naşiriz, Tarixsiz
- 5- Səhihi-Buxari, Məhəmməd ibn İsmayıl Buxari, tədqiq: Mustafa Dib əl-Bəğa, Beyrut, Dari-ibn Kəsir, 1410 hicri-qəməri, dördüncü çap.
- 6- Əl-Kafi, Məhəmməd ibnYəqub Kuleyni Razi, tədqiq: Əli Əkbər Qəffari, Beyrut, Darüs-səb və Darüt-təarüf, 1401 hicri-qəməri, dördüncü çap.
- 7- Məkarimül-əxlaq və məaliha, Fəzl ibn Həsən Təbresi, tədqiq: Əla Ali Cəfər, Qum, Nəşrül-islami müəssisəsi, 1414 hicri-qəməri, birinci çap.